

Резюмета на публикациите на Яна Сивилова, представени за участие в конкурса по направление 2.1 Филология (Български език – Стилистика)

1. Археология на фразата, монография, 257 стр. София: Издателство на СУ „Св. Климент Охридски“, 2022.

В българската наука *Археология на фразата* е първото цялостно изследване, насочено към произхода на фраземите и тяхната употреба. Книгата се съсредоточава върху лексикализираните словосъчетания, като последователно проучва тяхната етимология и предлага анализ на стилистичните им функции в литературен и нелитературен контекст.

Монографията се състои от увод, четири глави и заключение. В края е предложен индекс на дискутираните фраземи по азбучен ред.

В първата, теоретична глава на монографията, е дефинирано основното понятие, фраземата, като нерегулярна и рестриктивна единица.

Във втората глава е направен преглед на използваните до момента подходи при изследване на етимологията на лексикализираните словосъчетания. Обърнато е внимание на изрази, проникнали в българския под влияние на античната традиция и библейския текст. Не на последно място тук са проучвани пътищата, по които интернационалната фразеология се установява в български.

В трета глава са описани влиянията на съседните балкански (основно на турския) и останалите европейски езици върху българската фразеология. Принос в тази част е съпоставянето на оригиналните и преводните варианти на текстове, популярни през Възраждането, с оглед на съдържащите се в тях изрази.

В последната глава от книгата *Жанрова карта на фразата* са анализирани стилистичните аспекти на фразеологията. Тъй като монографията се представя за конкурс по „Стилистика“, отделям най-много внимание на тази част от *Археология на фразата*.

В последната глава подробно върху корпусен материал и собствени записи е изследвана ролята на фраземите във фатическия диалог и наратива. Въпреки че множество учени са обръщали внимание на факта, че разговорната реч е естествена среда за употребата на фраземите, в тази част на книгата за първи път са направени изводи въз основа на реални езикови ситуации. Конкретните данни налагат заключението, че в непринудения разговор фраземите се срещат в отделната реплика, комбинирани с други средства за повишаване на експресивността. Те се използват често и във втората реплика от носителите с цел преувеличаване на разбирането, т.е. като една от типичните прояви на учтивост.

В диалога с възпроизводими фрази си служат говорещи, чийто авторитет в групата не е достатъчен за налагане на определена позиция. Всички данни потвърждават разбирането за употребата на лексикализираните словосъчетания в неформалната комуникация с цел облекчаване на кодирането и декодирането на съобщението. Анализирани е функцията на фраземите в индивидуалния наратив като манипулативно средство за насочване на събеседника, който трябва да сподели позицията на говорещия и определена перспектива към разказаното.

На второ място, проучванията върху функцията на фраземата в публицистични текстове показва, че в меките новини те са част от материали, чието съдържание може да бъде

определено само като клюка. В съвременен медиен контекст подобни публикации се оказват особено ценни за издателите, тъй като гарантират продуцирането на текстове с изключително ниска себестойност.

В твърдите новини чрез употребата на фраземи се утвърждава политикът популист, който чрез скандалното си поведение сам създава новини и привлича медийно отразяване. Неговият речник и неговото поведение са мотивирани от поддържаща комуникативна стратегия. Чрез нея той създава образ на себе си като човек от народа („един от нас“) и налага идеята, че съвременните проблеми имат прости решения, основани на традиционния опит.

Във фейлетона използваните фраземи (както и всички останали първични жанрове) се транспонират игрово, съобразно реториката на жанра.

Особено място в тази част на монографията заема изследването на прогнозата за времето като формулен жанр (гарантиращ лесното възприемане на определени данни) и неуспешния опит за неговата трансформация.

В края на главата са анализирани функциите на фраземите в романа и лириката. Показани са възможностите на лексикализираните словосъчетания за създаване на индивидуални авторски метафори, които лесно се разпознават и възприемат от публиката. Подчертано е включването на устойчиви словосъчетания в лирическият наратив като (пределно изчистени) образи на промяната, както и функцията им при балансиране на патоса чрез създаването на иронична дистанция.

В последната част на монографията е акцентирано върху специфичната функция на фраземите при изграждането на сказ. Известно е, че използването на множество първични жанрове, които се интегрират в цялостния текст, създава разноречието в романа, което налага представата за незавършеност на света.

Анализът на сказа в *Чамкория* дава възможност да се открият някои функции на лексикализираните словосъчетания в това отношение. В текста на М. Русков те са използвани като маркери на идиолекта на главния герой. Комбинирането им с други средства предлага възможност за релефно очертаване на разнородните мотивации, които диктуват определени политически и човешки позиции както през 20-те години на XX век, така и днес. Съчетаването на фраземи, принадлежащи към различни планове на опита, насочва към пътищата на формиране на определени (актуални) мисловни щампи.

Сблъскването на разнородни клишета осигурява пародийния поглед към ценностите – основен в романовия свят. Изложението ще бъде непълно, ако не отбележим и наличието на специфични за текста авторски сентенции (интелектуално ограничени и затворени в сетивното), белязани с опита да се формулира светлата (хедонистична) страна на съществуването. За разлика от романите, анализирани от Бахтин, разноречивото сказово изложение на М. Русков се налага като отказ от идеология. В *Чамкория* е препятствана всяка възможност за осмисляне и подреждане на света от интелектуална, емоционална или трансцедентна перспектива. Пред нас стои един роман от забележки, в който по специфичен начин фразата намира своето място.

В заключението на книгата са формулирани основните изводи от изследването.

Археология на фразата е предназначена не само за езиковеди, но и за студенти и неспециалисти. Авторката се надява книгата да предизвика интерес към фразеологията като едно от езиковите равнища, подложено в съвременен контекст на изключително бурни

промени. Според нея преобразуванията се дължат на разпадането на традиционната семейна структура и заместването ѝ с нови виртуални общности със свой, различен, също силно експресивен, но бързопроменящ се език.

За конкурса са представени и 24 статии – 18 авторски и 6 в съавторство с други учени (Жана Желязкова и Владимир Пенчев).

Десет от статиите са в полето на стилистиката, 9 са свързани с произхода на отделни изрази или групи изрази, 1 с дефинирането на понятието фразема, 2 са в областта на фолклора, 2 разработват проблеми на ономастиката.

Стилистика:

2. Реторическото доказателство – разглежда една филмова реч, комбинация от реално произнесени (публикувани) изказвания на английската кралица Елизабет I. Последователно е показана ролята на аргументацията чрез пример (т.н. убеждаващо подобие), както и функциите на ентимемата като реторически силогизъм. Подчертана е спецификата на реторическите аргументи, основаващи се не на факти, а на вкоренени в културата метафори, от които се извлича убедителност. Манипулативната природа на подобни доводи обаче се разпознава от публиката и насочва слушателите към търсене на скрита мотивация.

3. Статията **Семантични и стилистични аспекти на собственото име в пословиците** дискутира асоциативните връзки, пораждани от един специфичен елемент в кратки художествени творби, като се спира на необичайна техника – използването на лични имена (в жанр, където индивидуалното по дефиниция няма място). Последователно е разгледано семантизирането (приписването на значение) на собственото име – чрез звукопис, както и осмислянето му при отчитане на семантиката на произвеждащата основа.

4. **Иронията като ехо**. Статията изследва възможностите на теорията на Д. Спербър и Д. Уилсън, дефинираща иронията като специфично повтаряне (и изопачаване) на чуждо изказване. Разгледани са трансформациите на отделните равнища при изкривяване на изходния текст – ролята на фонетичните повторения, лексикалните елементи и синтаксиса. Основно място е отредено на отхвърлянето на чуждата позиция чрез една реторична техника – *reductio ad absurdum*.

5. Статията **На какъв език говорят извънземните раси?** представя стилистичните възможности на играта с префиксите. Грешките, допускани от извънземните при овладяването на човешкия език, стават повод за анализ на нашата собствена, но неразпознавана /непризнавана природа и скритите импулси, предопределящи поведението ни.

6. **Символът на водата в разказа на М. Пенков „На изток от Запада“**. Статията изхожда от схващането на Ю. Лотман за символа като сгърнат текст, който трансформира значими за определена култура наративи. Изследвано е разгръщането на символните значения на земята и водата чрез привличане на традиционни представи, откъси от народни песни, библейски сюжети и меморати. Смесването на множество значими културни текстове служи за основа при представянето на травматичната нова история на България и осмислянето ѝ като разказ за възмъжаването и постигане на индивидуална зрелост.

7. Статията *Още веднъж върху Ерос, Танатос и Агапе* разглежда повествователните техники в разказите от 1 л. ед. ч. Създаден в рамките на магическия реализъм, разказът на В. Георгиев „Смъртта е разврат“ изпълва със софийски сюжет един специфичен повествователен подход, формиран в чужда културна традиция и го прави достояние на българските читатели. Въпреки че е продуциран в рамките на постмодерното, разказът се оказва традиционен в своя основен замисъл като възхвалява на любовта, призвана да дарява спасение и да побеждава смъртта.

8. *Пословицата между паметта и интерпретацията.* Статията разглежда възможностите на пословиците като познавателно средство. Показано е, че те са път към формиране на абстрактно мислене, който обаче не е изминат докрай. Пословицата осъществява тази своя функция чрез сравнение на актуалното с познато събитие от миналото или с популярен фолклорен сюжет. Тъй като обичайно пословиците съдържат образ или звукова фигура, с течение на времето асоциациите, които провокират, се променят и стават повод за множество народни етимологии, мотивиращи формата им.

9. *Чуждото слово в ироничното говорене.* Текстът изследва иронията в радио и телевизионни предавания със сравнително широк отзвук сред българската публика. В изложението авторката се спира на техниките за формиране на втори план при ироничното говорене, чрез римуване, превод на чужд език, многократно възпроизвеждане на една и съща реплика и създаване на колажи от цитати. Акцентира се върху повторението като начини за подценяване на изходното изказване и причините за формиране на негативна оценка.

10. *Ролята на фраземите в разказването на света.* Текстът акцентира върху ролята на фраземите в съвременния български фейлетон. Обърнато е внимание на вписването им сред останалите средства за постигане на пародийно звучене. Очертават се специфичните им стилистични функции, както и ролята им за поставяне на човешкото поведение в позната рамка. В комбинация с пародия и рима те създават комичен ефект, който намалява социалното напрежение, породено от нарушаване на нормите.

11. *Как е времето горе? Върху ролята на формулите в езика на медиите.* В текста е разгледан един формулен медиен жанр – прогнозата за времето. Авторката се спира на игровите преиначавания в много популярните комични съобщенията на метеоролога Емил Чолаков. Тя анализира използваните от него стилистични средства, драматизирането на изложението, използването на стилистични фигури, включването на разговорни елементи, множеството каламбури, за да покаже неговите опити да трансформира формулата, които налагат нови тенденции при поднасянето на метеорологичната прогноза у нас.

Статии върху произхода на фраземите:

12. *A Geographical Map of the Phrase (Part 1).* Статията разглежда фраземи, навлезли в българския език под влияние на някои съседни и несъседни езици. Авторката коментира водещите влияния върху българския през отделните периоди от неговото развитие и се спира на любопитни истории, свързани с възникването на някои буквално преведени изрази. Направен е опит да се осветли процесът на калкиране във фразеологията чрез съпоставяне на оригинални текстове от руски и френски автори и техните възрожденски български преводи.

13. *A Geographical Map of the Phrase (Part 2)*. Статията разглежда влиянието на немския и английския език върху формирането на българската фразеология. Авторката обръща внимание на периодите на особено интензивен езиков контакт и прави преглед на публикациите на български (по-рядко чужди) автори в тази област. За да се проучат начините на заемане на изразите и периодите, през които се утвърждават определени фрази, всички устойчиви словосъчетания в два възрожденски превода са изследвани в съпоставка с изразите в оригиналните текстове. Специален акцент е поставен върху съвременните фразеологични неологизми, идващи от английски език и техните стилистични особености.

14. *Великият код – библеизмите в българския и турския език* (в съавторство с Жана Желязкова). Направен е опит да се установят спецификите на фраземите, които дължат у нас популярността си на библейския текст чрез съпоставка с аналозите им в турския. Разгледани са четири групи лексикализирани словосъчетания. Най-голямо припокриване се отбелязва между изразите, които са преки цитати и квазицитати от Библията и при т. нар. генетични библеизми. Най-слабо е съвпадението при парафразите, създадени въз основа на по-обемни разкази в свещената книга. Коментирани са възможните причини за тези разминавания.

15. Статията *Басня и пословица. Влиянието на Езоповите басни при формирането на фразеологични изрази* (в съавторство с Жана Желязкова). В текста са разгледани изрази, за които се смята, че водят началото си от басни. Специално внимание е обърнато на жанра на баснята, притежавал в Античността характеристики, които не се покриват със съвременните му черти. Изтъкнати са паралелите на употребявани и днес български фраземи, водещи началото си от наративи, познати на Изток. Тези аналогии са използвани като основа за хипотезата относно изключително древния им произход. Още повече, че етническа принадлежност на Езоп, като гръцки роб, е обект на спекулации.

16. Статията *Магията на Изтока или за заемането на някои лексикализирани словосъчетания от турски* (в съавторство с Жана Желязкова) изследва влиянието на турския език върху българския в областта на фразеологията. Разгледан е произходът на няколко турски израза, които се използват в българския, но са разпространени също в славянските, европейските и други тюркски езици. Авторите очертават връзките на тези изрази с фолклорни наративи.

17. *Занимателна фразеология* (в съавторство с Жана Желязкова). Обект на статията са изразите *замитам под килима, хвърлям думи на вятъра, мъж под чехъл* и пословиците: *Напънала се планината и родила мишка, Щом планината не отива при Мохамед, Мохамед отива при планината, Преклонена главичка остра сабя не сече* и техните съответствия в други европейски и източни езици. Дискутирани са различни версии за етимологията на фраземите, като специален акцент е поставен върху връзката между изразите и народните предания, античната и стара литература.

18. Статията *Противоречивите интерпретации в традиционната култура. Хипотеза за изходната семантика на един фразеологизъм* предлага хипотеза за първоначалното значение на израза „когато върбата роди круши“. Авторката проследява разпространението на фразеологичната единица в няколко европейски и неевропейски езика, систематизира нейните значения и анализира появата на мотива „плод от чуждо дърво“ в различни фолклорни жанрове. Отделено е място на връзката на израза с обредна практика,

реализирана по време на фолклорната сватба, въз основа на която е тълкувана и неговата изходна семантика.

19. *„Chasing Michael” beyond the Ethnical, Etymological and Phraseological Boundaries.* Текстът е опит за семантична реконструкция на българския идиом „гоня Михаля“. Фразеологичната единица е анализирана като контаминация между библейското *гоня вятъра* и гръцкото *Χρωστάει το Μιχάλη* ‘дължа на Михаля’. Първоначалното значение на фраземата се търси в съпоставка на други изрази, съдържащи собствено име, разпространени в европейските езици. Хипотезата за неговата етимология го обвързва с култа към Архангел Михаил и по-старите представи, върху които той се наслаждава в народната култура.

20. **Так вот, держит ли решето воду?** В статията е направен опит за установяване на първоначалната семантика на израза *нося вода в решето*. Авторката изследва данните за значението на този мотив в античната традиция и ги сравнява с български и славянски фолклорен материал. Поставен е акцент върху представите за решето както символ на земята и женското начало, определящи мястото му в сватбения обред.

21. *Фразеологизмът като стереотип.* Статията представя основните принципи на полската школа по етнолингвистика. Авторката очертава постиженията в подхода, използван от Й. Бартмински и неговите последователи. Специално внимание е отделено на развитието на термина *стереотип* и приложението му в при описанието и реконструирането на народната традиция. Дискутирани са предимствата при разглеждането на фразеологичната единица като стереотипна комбинация от думи в съвременния език.

Статии в областта на фолклора:

22. *Magic versus Rational Reasoning in Anecdotal Tale.* Статията анализира един международен сюжет, известен в различни регионални варианти. Авторката се спира върху приказката за глупавата жена, която след поредица от абсурдни действия се сдобива с богатство, намирайки гърне със злато. Отделните епизоди от наратива, сравнени с теренни записи, стават повод за определяне на тяхното оригинално значение като традиционни магически практики. Специално внимание е отделено на разбиването на керамични съдове и символичната стойност на този обред. В заключение е предложена дефиниция на анекдота като фолклорен жанр.

23. *Не се отделяй от вратата (Образът на глупавата жена в анекдотичната приказка).* Текстът анализира международен сюжет (1009 според каталога на Арне-Томпсън), който е разпространен не само в Европа, но и в Азия. Целта на изложението е да покаже, че тълкуването на заключителния епизод като игра на думи разкрива само един аспект от неговия смисъл. Сюжетът е съпоставен с някои ритуални практики, като се прави опит да се анализира неговата първоначална семантика, както и последващата ѝ трансформация и интерпретация като интелектуална недостатъчност.

Статии в областта на ономастиката

24. *Етноними и екзоними* (в съавторство с Владимир Пенчев). В статията се изследват подходите при назоваване и самоназоваване на някои етнически общности на Балканите.

Акцентира се и върху лексикализацията на второто преносно значение на редица широко разпространени етнически и групови названия, като се съпоставят речниковите значения на думите в отделните балкански езици. Там, където липсват достатъчно данни, авторите привличат идиоми, поговорки и вицове. Въз основа на анализа на лингвистичните данни се очертават основните модели при създаване на автоними и екзоними, посочват се някои паралели при изграждането на фамилни имена и се обсъжда възможността за преход между двете категории.

25. *За назоваването и самоназоваването на етническите общности на Балканите* (в съавторство с Владимир Пенчев). В статията е направен преглед на начините, по които представителите на отделните етнически групи на Балканския полуостров именуваха себе си и своите близки съседи. Очертани са няколко основни механизма при избор на название и специфичните конотации, които го придружават. Отделните имена на общности са анализирани с оглед на заложените в тях стереотипи. Обърнато е внимание на постоянната актуализация на етнонимите при промяна в политическия и идеологически контекст.